ALPOMISH DOSTONINING KELIB CHIQISHI VA VARIANTLARI

Ilmiy rahbar: Mardonova Lobar Umaraliyevna
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Toshpo'latova Ma'rifat
Termiz davlat pedagogika instituti Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: O'zbek xalq og'zaki ijodining eng yirik va qadimiy namunalaridan biri — "Alpomish" dostoni nafaqat o'zbek, balki butun jahon folklorining noyob durdonasidir. Bu doston xalqimizning mardligi, or-nomusi, oilaviy sadoqati va vatanparvarligini o'zida mujassam etgan. 1999-yilda dostonning 1000 yilligi xalqaro miqyosda keng nishonlangani uning naqadar katta ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi. Ushbu maqolada "Alpomish" dostonining kelib chiqishi hamda variantlari haqida ma'lumotlar berib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Qahramonlik dostoni, Alpomish (Hakimbek), Barchinoy, Qo'ng'irot urug'i, Chilbir cho'li, alplik va mardlik, "Alpomish" dostonining o'zbek folklorshunosligida tutgan o'rni.

Abstract: One of the largest and most ancient examples of Uzbek folk art, the epic poem "Alpomish" is a unique masterpiece not only of Uzbek, but also of the entire world folklore. This epic embodies the courage, honor, family loyalty and patriotism of our people. The fact that the 1000th anniversary of the epic was widely celebrated internationally in 1999 testifies to its great importance. This article provides information about the origin and variants of the epic poem "Alpomish".

Keywords: Heroic epic, Alpomish (Hakimbek), Barchinoy, Kungirat clan, Chilbir desert, alpinism and bravery, the role of the "Alpomish" epic in Uzbek folklore.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib, unda xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi, orzu-intilishlari va ma’naviy qadriyatlari mujassamdir. Xalq og‘zaki ijodining eng yirik janrlaridan biri dostonchilik hisoblanadi. Dostonlarda xalqning qahramonlik ruhi, ozodlik uchun kurashi, sevgi va sadoqat kabi umuminsoniy g‘oyalar yoritiladi. Ana shunday nodir asarlardan biri — “Alpomish” dostonidir.

“Alpomish” nafaqat o‘zbek xalqining, balki turkiy xalqlarning umumiy qahramonlik eposi sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Asar asrlar davomida baxshilar tomonidan kuylanib, avloddan-avlodga og‘zaki tarzda yetkazilgan.

Dostonning kelib chiqishi. “Alpomish” dostonining paydo bo‘lishi juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Olimlarning fikricha, dostonning dastlabki shakllari miloddan avvalgi davrlarda yuzaga kelgan bo‘lib, keyinchalik xalq hayoti bilan bog‘liq holda boyib va takomillashib borgan. Doston turkiy xalqlarning ko‘chmanchi hayoti, urug‘lar o‘rtasidagi munosabatlar, qahramonlik va erk uchun kurash g‘oyalari asosida shakllangan.

Asarda Boybo‘ri va Boysari urug‘lari, ularning ko‘chishi, oilaviy munosabatlari hamda Alpomishning jasorati tasvirlanadi. Alpomish obrazi xalq idealidagi mard, kuchli, sodiq va adolatparvar qahramon sifatida gavdalantiriladi. Uning Barchinga bo‘lgan muhabbati, el-yurtini himoya qilishi va dushmanlarga qarshi kurashi dostonning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Dostonning shakllanishida xalq baxshilarining o‘rni nihoyatda katta bo‘lgan. Ular dostonni do‘mbira jo‘rligida kuylab, unga yangi voqealar, badiiy tasvirlar va obrazlar qo‘shib borganlar. Shu sababli “Alpomish”ning turli hududlarda bir-biridan farq qiluvchi variantlari vujudga kelgan.

Dostonning variantlari: "Alpomish" dostoni ko'plab variantlarga ega bo'lib, ular o'zbek, qozoq, qoraqalpoq, turkman va boshqa turkiy xalqlar orasida uchraydi. Har bir xalq dostonni o'z milliy ruhiga moslashtirib ijro etgan.

O'zbek folklorshunosligida dostonning eng mashhur variantlaridan biri Fozil Yo'ldosh o'g'li tomonidan kuylangan variant hisoblanadi. Ushbu variant ilmiy jihatdan mukammal yozib olinib, keng o'rganilgan. Unda Alpomishning bolalik davri, Barchinga uylanishi, zindondan chiqishi va yurtiga qaytib kelishi batafsil tasvirlanadi.

Shuningdek, Ergash Jumanbulbul o'g'li, Po'lkan shoir va Berdi baxshi kabi ijrochilar tomonidan aytilgan variantlar ham mavjud. Bu variantlarda voqealar rivoji, ayrim qahramonlarning xarakteri yoki syujet tafsilotlarida farqlar uchraydi. Ayrim variantlarda jangovar sahnalar kengroq tasvirlansa, boshqalarida muhabbat va sadoqat mavzusi kuchliroq yoritiladi.

Qozoq xalqida doston "Alpamys batir" nomi bilan mashhur bo'lib, unda qahramonning botirlik jihatlari alohida ulug'lanadi. Qoraqalpoq va turkman variantlarida ham syujet o'xshash bo'lsa-da, milliy urf-odatlar va til xususiyatlari bilan farqlanadi.

Dostonning badiiy va ma'naviy ahamiyati: "Alpomish" dostoni xalqning ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi buyuk xalq og'zaki ijodi namunasidir. Dostonda vatanparvarlik, ota-onaga hurmat, do'stlik, muhabbat va sadoqat g'oyalari ulug'lanadi. Alpomish obrazi yoshlarni jasoratli, matonatli va fidoyi bo'lishga undaydi. "Alpomish" dostoni yuksak badiiy mahorat bilan yaratilgan. "Alpomish" dostoni yuksak badiiy mahorat bilan yaratilgan. Asarda xalq tilining boy imkoniyatlaridan keng foydalanilgan.

Dostonning tili nihoyatda boy va obrazlidir. Unda xalq maqollari, iboralari, o'xshatish va mubolag'alardan keng foydalanilgan. Bu esa asarning badiiy qiymatini yanada oshiradi.

Bugungi kunda ham "Alpomish" dostoni xalqimizning milliy merosi sifatida qadrlanadi. Uning 1000 yilligi xalqaro miqyosda keng nishonlangan bo'lib, dostonning jahon madaniyatidagi o'rni yana bir bor e'tirof etilgan.

Xulosa qilib aytganda, Alpomish dostoni o'zbek va boshqa turkiy xalqlarning tarixiy xotirasi hamda ma'naviy boyligini ifodalovchi noyob epik asardir. Uning ko'plab variantlari xalq og'zaki ijodining boyligi va rang-barangligini ko'rsatadi. Doston asrlar davomida xalq qalbida yashab kelayotgan qahramonlik, sadoqat va adolat timsoli sifatida o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alpomish. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1998.
2. Fozil Yo'ldosh o'g'li aytgan "Alpomish" varianti. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1969.
3. To'ra Mirzayev. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1990.
4. Berdimuhamed Sarimsoqov. Folklor va epik tafakkur. – Toshkent: Fan, 1989.
5. Mansur Afzalov. O'zbek xalq dostonlari haqida. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1972.
6. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.

7. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
8. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.
9. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*. (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).
10. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
11. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). SAB'AI SAYYOR" DOSTONINING BOBLARI BO'YICHA TAVSIFI. *Shokh Articles Library*, *1*(2).